

Artikel

Chemnitz 2025

Ontdek het ongeziene, vergeet het politieke

In 2025 wordt het 40-jarig bestaan van de Europese Culturele Hoofdstad (ECH) gevierd. De Griekse minister van Cultuur, Melina Mercouri, lanceerde het project, waarbij per toerbeurt een Europese stad als ‘culturele hoofdstad’ wordt verkozen, in 1983. De eerste kandidaten waren bekende culturele hotspots als Athene, Berlijn en Amsterdam, maar dat veranderde met Glasgow in 1990; een outsider die de kandidatuur aangreep om zichzelf cultureel op de Britse en Europese kaart te zetten.¹

De oorspronkelijke ideeën achter ECH – onder meer aandacht voor de verscheidenheid van kunst en cultuur in Europese steden, het stimuleren van het gevoel van burgers dat zij deel uitmaken van een gemeenschappelijke culturele Europese ruimte en de versterkende rol van cultuur in stedelijke ontwikkeling² – zijn nog altijd relevant. Daarnaast hebben in de afgelopen decennia politici en stadsbestuurders het initiatief aangegrepen om de lokale culturele infrastructuur een flinke boost te geven, toeristen te trekken, hun eigen politieke agenda te ondersteunen of het imago van de stad op te poetsen.

De mooiste tijd voor een kandidaat-ECH is de voorbereidingstijd, wanneer er nog veel hoop en optimisme is, waar alles mogelijk lijkt en de sfeer tussen de uiteenlopende, internationale en lokale betrokkenen meestal nog goed is. Op dit moment worden voorbereidingen getroffen in Nova Gorica (Slovenië) en Chemnitz, de vierde Duitse kandidaat na Berlijn (1988), Weimar (1999) en Essen (Ruhrgebied, 2010). Na een binnenlandse concurrentiestrijd tussen Dresden, Gera, Hannover, Hildesheim, Magdeburg, Nürnberg en Zittau, viel de keuze uiteindelijk op Chemnitz. Aan de vooravond van het jaar nemen we vast een kijkje voor en achter de schermen van deze aanstaande culturele hoofdstad.³

Nadere kennismaking

Chemnitz, derde grootste stad van de Freistaat Sachsen, ligt in een driehoek met Leipzig en Dresden, en telt momenteel zo’n 245.000 inwoners. In de afgelopen vijftig jaar hebben zo’n 60.000 mensen de stad verlaten en die krimp zet door. De stad ligt aan de voet van het Erzgebirge. Traditioneel was dit een belangrijke delf- en handelsplaats voor zilver en zink, en

Inez Boogaarts

Politici en stadsbestuurders zien in de kandidatuur als Culturele Hoofdstad van Europa een uitgelezen kans om hun stad cultureel en economisch op de kaart te zetten. In 2025 valt deze eer te beurt aan Chemnitz, in de Duitse deelstaat Sachsen. Gaan de initiatiefnemers erin slagen het zelfbewustzijn van de lokale culturele spelers een flinke boost te geven?

ook de textielindustrie en machine(werktuig) bouw ontwikkelden zich hier. Na het bombardement op Dresden aan het einde van de Tweede Wereldoorlog werd ook Chemnitz door zware bombardementen getroffen in februari en maart 1945. Daarna werd de stad weer opgebouwd en in de DDR-tijd werd Chemnitz tot socialistische modelstad, Karl-Marx-Stadt (1953–1990), ontwikkeld. De grote buste van Marx in het centrum van de stad getuigt hiervan, evenals de kenmerkende *Plattenbau* en de zeer brede straten in en vanuit het centrum.

De huidige economie is nog steeds sterk gebaseerd op elektro-industrie, fijnmechanica, ambachten en techniek, waarbij veel (beleids-) ruimte is voor startups, nieuwe technieken, uitvindingen en IT, zowel in de stad als in de regio. Er is een technische universiteit, diverse MBO-opleidingen en veel creatieve industrie. Ondanks deze positieve impulsen worstelt de stad, zelfs 35 jaar na de Wende, nog altijd met een ‘Nachwende-erfenis’: armoede en matige sociaal-economische omstandigheden bepalen het aanzien en leefklimaat voor veel bewoners. Er is veel leegstand van voormalige grote winkels, bedrijven en industrieel vastgoed

(*Industriekultur*) en jongeren trekken weg uit de stad.

Chemnitz kampt tegelijkertijd met sterke rechts-radicalen tendensen. In 2018 kwam dat tot een gewelddadige confrontatie van neonazi's samen met AfD-aanhangers tegen demonstranten – een zaak die veel aandacht kreeg in heel Duitsland. Ook recentelijk zijn er steeds meer geweldsincidenten. De recente deelstaatsverkiezingen in september 2024 in onder meer Thüringen en Sachsen maakten nog eens duidelijk dat de AfD veel aanhang heeft in dit gebied.

De culturele basis

De culturele infrastructuur van Chemnitz is vergelijkbaar met veel andere Duitse middelgrote steden. De basis wordt gevormd door een gemeentelijke cultuurafdeling, die veel zelf organiseert, en tal van gemeentelijke cultuurinstellingen, zoals een stadstheater, podia en musea.⁴ Daarnaast is de creatieve industrie sterk in ontwikkeling en bestaat er een uitgebreide, activistische en vaak politiek-geëngageerde *freie Szene* en *Soziokultur*⁵ met veel particulier initiatief op stedelijk en buurtniveau. →

Ook zijn er festivals en evenementen die nadrukkelijk de stad of buurt tot thema hebben zoals de [Pochen Biënnale](#). Cultuureducatie en -participatie zijn belangrijk voor de meeste culturele instellingen.

De stad heeft een jaar of negen, tien geleden een *Kulturstrategie 2018-2030* ontwikkeld. Daarin ligt het accent op industrie(kultur)- en het DDR-verleden en wordt een vertaalslag gemaakt naar het heden:

‘... Räume frei für Innovationen und Interventionen technologischer, künstlerischer und gesellschaftlicher Art und befördert so Prozesse und Vorhaben innerhalb der Stadtgesellschaft, die den Menschen Freiräume auch im Denken, Zusammenarbeiten und in der Gestaltung der städtischen Lebensvollzüge eröffnen und offen halten.’

De keuzes en uitgangspunten van de gemeentelijke Kulturstrategie zijn vervolgens als basis voor de Europese kandidaatstelling gebruikt, hetgeen in het officiële [Bidbook II](#) van Chemnitz25 tot uiting komt.

De grote lijnen van Chemnitz25

Net als veel voorgangers grijpt Chemnitz de kandidatuur aan om investeringen in de culturele infrastructuur te doen, inwoners te activeren en zowel internationale als typisch-lokale activiteiten en talenten met elkaar te verbinden. Grote lijnen uit het programma zijn naar vijf C's gemodelleerd. Daarbij staan Europese democratische waarden (*C* ('see') *Europe – Europa wahrnehmen*), internationale (Oost-Europese) verhoudingen en relaties, het zélf doen (*C the maker in yourself – Den inneren Macher: innen entdecken*) en ontdekken (*C the*

maker in everyone – Zugang zum/r Macher: in finden) centraal. En niet in de laatste plaats aandacht voor het (nog) ongeziene, onontdekte of het nog te ontdekken, zowel voor eigen bewoners als bezoekers: *C the Unseen – Sehen, was im Verborgenen liegt*.

In het programma ligt een focus op sociaal-culturele aspecten en regionale verbindingen. Chemnitz vormt met meer dan twintig rand-gemeenten een cultuurregio onder de naam '[Purple Path](#)'. Dit wordt het [Chemnitzer Modell](#) genoemd met tal van regionale maker-hubs en een actieve rol voor ondernemers en bewoners.⁶ Een van de meest lokaal-typische programma's is *30.000 Garagen*. Veel voormalige DDR-steden tellen grote aantallen garages; soms twee naast elkaar, vaak met tien of twintig, of ook wel honderden. De garages werden in het verleden als vrijetijds- of knutselplek gebruikt in afwachting van de komst van een auto – hetgeen wel tien jaar kon duren. De garages waren eigendom van een gemeenschap of vereniging en dit was een van de schaarse vormen van 'vereniging' die in de DDR-tijd werd toegestaan. Er werd gegrild, gerepareerd, apparatuur uitgeleend of rondgehangen. De vele garages zijn nu meestal te klein voor de huidige grotere auto's, zitten vol asbest of staan leeg. C25 doet onderzoek naar de geschiedenis van de garages en hun eigenaren, brengt ze in kaart en probeert ze als creatieve-gemeenschapsplekken te herbeleven, waarbij recht wordt gedaan aan hun verleden zonder er per se hippe cafés of kunstenaarsresidenties van te maken.

Hoge verwachtingen

Vrijwel zonder uitzondering zijn de meeste ECH-kandidaten met hoge verwachtingen omgeven; uiteenlopend van meer investeringen in de culturele sector, meer aandacht voor kunstenaars en betrokkenheid van bewoners tot het aantrekken van veel (internationale) bezoekers, buitenlandse investeerders of een positiever imago. Meestal is de eerste (voor-) kandidatuursfase, als de nationale kandidaat nog gekozen moet worden, al met hoge politieke verwachtingen verbonden, en dat houdt meestal niet op tot ver na afloop van het jaar zelf. Daarop vormt Chemnitz25 geen uitzondering. De initiatiefnemers hopen een positieve boost aan het creatieve klimaat

De meeste Europese Culturele Hoofdstad-kandidaten zijn met hoge verwachtingen omgeven

en de infrastructuur te realiseren, waarbij het verstevigen van het zelfvertrouwen van (Oost-Duitse) makers, ondernemers en creatieven centraal staat. Niet voor niets geldt het parool: Do-it-Yourself. Vooral jonge mensen met een beroepsopleiding worden actief geworven en het creatieve-ambachtelijke ondernemerschap wordt gestimuleerd. Tal van traditionele ambachtsbedrijven en -gebruiken krijgen een hedendaagse make-over als creatieve maker-hub. Hiermee is de hoop verbonden dat (jonge) mensen in de regio willen blijven en dat jonge mensen zich er willen vestigen.

Daarnaast is er veel aandacht voor de onbekende kanten van de regio, zoals de combinatie van stad en natuur, van modern en traditie, van geborgenheid en het internationale, en van veel ruimte. Voor tal van leegstaande fabrieken, winkels en huizen worden nieuwe functies gezocht en daarmee wordt werkgelegenheid gerealiseerd en het erfgoed behouden, zoals bijvoorbeeld de voormalige tramremise. Met Chemnitz25 en de internationale aandacht die dat naar verwachting met zich meebrengt, hoopt de gemeente nieuwe investeerders en mensen te trekken uit steden als Berlijn of Dresden waar geen ruimte meer is. Het thuiswerken, sinds de pandemie ook in Duitsland gebruikelijk, faciliteert dat.

Critici wijzen evenwel van begin af aan op de onveranderde trage, lokale bureaucratie, waardoor essentiële beslissingen lang uitblijven. Het feit dat het politieke klimaat zo extreem is geworden, leidt ertoe dat sommigen Chemnitz25 en alles wat daarbij hoort, nu al als verloren beschouwen. De Russische oorlog in Oekraïne heeft de blik naar het oosten – een van de speerpunten – en de onderlinge politieke verhoudingen er bovendien niet gemakkelijker op gemaakt.

Ook wordt gevreesd dat de tijdelijke organisatie en programma's van Chemnitz25 en de uitzonderlijke financiering daarvan door publieke en private partijen, concurrentie betekent voor de bestaande culturele infrastructuur. Lokale culturele instellingen en zeker de *freie Szene* en *Soziokultur* moeten na 2025 zonder de nu extra beschikbare middelen verder. Die zorg is niet vergezocht; een van de grote knelpunten voor de cultuursector in oostelijk Duitsland is de financiering. Niet alleen hebben de deelstaten en gemeenten veel lagere cultuur-

budgetten, ook het feit dat er in de naoorlogse periode geen echte private financieringscultuur is ontstaan, speelt daarbij een rol. Waar middelgrote en grote (familie)bedrijven en ondernemers in de rest van Duitsland al snel culturele en maatschappelijke fondsen oprichtten, bleef dit in de DDR-periode in oostelijk Duitsland uit. Met name een private financieringsstructuur van fondsen, mecenasen en sponsoring is in de voormalige DDR-deelstaten beperkt tot ontwikkeling gekomen; ondernemerschap was aan de staat gelieerd en het vrije ondernemerschap kwam pas in de afgelopen 35 jaar tot ontwikkeling. Private cultuurfinanciering in het oosten is dan ook nog steeds zeer beperkt. Zeker de *freie Szene* – zeer afhankelijk van projectfinanciering – maakt zich al grote zorgen voor ná 2025.

Ondanks de vele beren op de weg naar 2025 en de begrijpelijke zorgen voor de periode na het culturele hoofdstadjaar, mag dit alles de *Vorfreude* niet temperen. Zoals hiervóór al opgemerkt: de voorbereidingstijd zorgt al voor vernieuwend elan om de lokale *Kulturstrategie* te verbinden met internationale en regionale, spannende culturele impulsen en verhalen. •

Noten

- 1 Boogaarts, I. (et al.) (1998) 'Vijftien jaar Europese culturele hoofdsteden'. In: *Boekmancahier*, jrg. 10, nr. 38, 335-342.
- 2 Zie culture.ec.europa.eu/policies/culture-in-cities-and-regions/european-capitals-of-culture.
- 3 Dit artikel is gebaseerd op Boogaarts, I. (2022) *Een eerste inventarisatie en verkenning van Europese Culturele Hoofdstad Chemnitz 2025 en kansen voor Nederlandse bijdragen en samenwerkingen* in opdracht van de Nederlandse ambassade in Berlijn.
- 4 Over het gedecentraliseerde cultuurbeleid in Noord-Rijn-Westfalen: zie Boogaarts, I. (2018) 'Stedelijk-regionaal cultuurbeleid in Noord-Rijn-Westfalen'. In: *Boekman*, jrg. 30, nr. 114, 28-33.
- 5 De rijke schakering van *Soziokultur* is niet eenvoudig te duiden. Sommige Duitse centra zijn bekende pop- en kunstenpodia, maar zijn net zo goed actieve buurtorganisaties op het vlak van politieke *Bildung* en culturele *Teilhabe*. Het federale Fonds Soziokultur werkte lang samen met het Fonds voor Cultuurparticipatie in het internationale programma *Longe Kunst*.
- 6 Tijdens RUHR.2010 wilde de EU niets weten van een regionale kandidatuur, nu is dat inmiddels eerder regel dan uitzondering.

Inez Boogaarts

is internationaal adviseur, manager en onderzoeker op het gebied van strategieontwikkeling, transformatie en internationalisering. Voorheen was ze onder andere betrokken bij Poetry International, Zukunftsakademie NRW en de Rotterdamse Raad voor Kunst en Cultuur (RRKC).
Fotografie: Annelies Verhelst